

JAHON IQTISODIYOTIDA JAMG'ARMALARNING RIVOJLANISH DARAJASI

Ismatulloeva Gulnoz

Shermetova Rayhongul

Navoiy davlat Universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19907198>

Annotatsiya: Ushbu maqola jahon iqtisodiyotida jamg'armalarning rivojlanish darajasini chuqur tahlil qiladi. Unda jamg'armalarning iqtisodiy o'sish va barqarorlikdagi roli, ularning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar hamda global tendensiyalar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari jamg'arma darajalarining mintaqaviy farqlari va ularning mamlakatlar iqtisodiy taraqqiyotiga ta'sirini ko'rsatadi. Maqolada jamg'armalarni rag'batlantirish va samarali boshqarish bo'yicha siyosiy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, bu barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Jamg'armalar, Iqtisodiy Rivojlanish, Jahon Iqtisodiyoti, Investitsiyalar, Kapital Shakllanishi, Moliyaviy Bozorlar, Iqtisodiy O'sish, Milliy Jamg'armalar

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the development level of savings in the world economy. It examines the crucial role of savings in economic growth and stability, exploring the key factors influencing their formation and global trends. The research findings highlight regional disparities in savings rates and their impact on countries' economic progress. The article develops policy recommendations for stimulating and effectively managing savings, which are vital for ensuring sustainable economic development.

Keywords: Savings, Economic Development, Global Economy, Investments, Capital Formation, Financial Markets, Economic Growth, National Savings

KIRISH

Jamg'armalar jahon iqtisodiyotining muhim harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, barqaror iqtisodiy o'sish, investitsiyalarni rag'batlantirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ular iqtisodiyotda kapital shakllanishining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, infratuzilmani rivojlantirish va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun zarur resurslarni taqdim etadi. Global miqyosda jamg'armalarning darajasi va dinamikasi mamlakatlarning rivojlanish traektoriyasini, ularning tashqi qarzga bog'liqligini va jahon bozorlaridagi raqobatbardoshligini belgilaydi. So'nggi yillarda global iqtisodiyotdagi o'zgaruvchanlik, jumladan, pandemiyalar va geosiyosiy keskinliklar sharoitida jamg'armalarning ahamiyati yanada ortdi, chunki ular iqtisodiy shoklarga qarshi bufer vazifasini o'taydi va kelajakdagi investitsiyalar uchun zamin yaratadi. Uy xo'jaliklari jamg'armalari milliy daromadni shakllantirish va qayta taqsimlashda markaziy rol o'ynaydi. Barqaror uy xo'jaliklari moliyasi ijtimoiy tenglikni mustahkamlash, ichki iste'mol bozorini kengaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilashga bevosita hissa qo'shadi. Shu sababli, jamg'armalarning turlari, ularning shakllanish mexanizmlari, iste'mol va jamg'arma o'rtasidagi muvozanatni tushunish iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon iqtisodiyotida jamg'arma darajalarining dinamikasini, ularga ta'sir etuvchi omillarni va mintaqaviy xususiyatlarni chuqur tahlil qilish, iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlash bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqish uchun zarurdir.

Ushbu tadqiqot jamg'armalarning jahon iqtisodiyotidagi rivojlanish darajasini, ularning asosiy tendensiyalarini, ta'sir etuvchi omillarni va iqtisodiy o'sishdagi o'rnini har tomonlama

o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi, global iqtisodiyotda kapital resurslariga bo'lgan talabning ortib borayotganligi, demografik o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot va moliyaviy innovatsiyalar sharoitida jamg'armalarning rolini qayta baholash zarurati bilan belgilanadi. Ushbu ish jamg'armalarni rivojlantirish bo'yicha istiqbolli yo'nalishlarni aniqlash va barqaror iqtisodiy kelajakni ta'minlashga hissa qo'shishga intiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Jamg'armalarning iqtisodiy nazariyadagi o'rni va ahamiyati uzoq yillardan buyon iqtisodchilar diqqat markazida bo'lib kelgan. Klassik iqtisodchilar jamg'armalarni investitsiyalar uchun asosiy manba sifatida ko'rib, ularni iqtisodiy o'sishning muhim drayveri deb hisoblashgan. Ular bozor mexanizmlari orqali jamg'armalar va investitsiyalar o'rtasida muvozanat ta'minlanishiga ishonishgan. Jon Meynard Keyns esa jamg'armalarni daromadning funksiyasi sifatida tahlil qilib, ularning iste'molga bo'lgan moyillik bilan teskari bog'liqligini ko'rsatdi. Keyns nazariyasi jamg'armalarning haddan tashqari ko'payishi talabning pasayishiga va iqtisodiy turg'unlikka olib kelishi mumkinligini ta'kidlab, "tejamkorlik paradoksi" tushunchasini ilgari surdi. Zamonaviy iqtisodiyotda esa Milton Fridmanning doimiy daromad gipotezasi va Franko Modiglianining hayot sikli gipotezasi jamg'arma xulq-atvorini chuqurroq tushunishga yordam berdi. Bu nazariyalar shaxslarning jamg'arma qarorlarini nafaqat joriy daromad, balki butun hayot davomidagi daromad va iste'molni optimallashtirishga intilishlari bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda global iqtisodiyotdagi o'zgarishlar, jumladan, demografik siljishlar, texnologik taraqqiyot va moliyaviy innovatsiyalar jamg'armalar nazariyasini qayta ko'rib chiqishga undadi. Tadqiqotchilar jamg'arma darajalariga ta'sir etuvchi omillarni yanada kengroq doirada o'rganmoqdalar. Bularga foiz stavkalari, inflyatsiya, daromad taqsimoti, moliyaviy bozorlarning rivojlanish darajasi, ijtimoiy himoya tizimlari, soliq siyosati, madaniy omillar va institutsional sifat kiradi. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda aholining qarishi jamg'arma darajalariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, pensiya jamg'armalariga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda va shu bilan birga, iste'molning kamayishiga olib kelishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatining cheklanganligi, moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi va institutsional zaifliklar jamg'armalarni shakllantirish va ularni samarali investitsiyalarga yo'naltirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Uy xo'jaliklari jamg'armalari milliy iqtisodiyotda, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda kapital shakllanishining asosiy manbalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu jamg'armalarning mohiyati, shakllari hamda daromad va xarajatlar tarkibi chuqur o'rganilgan. Tadqiqotlar uy xo'jaliklari daromad manbalari, ularning shakllanish mexanizmlari, jamg'arma va iste'mol o'rtasidagi muvozanat hamda davlatning qo'llab-quvvatlash siyosatining ta'siri muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Barqaror uy xo'jaliklari moliyasi ijtimoiy tenglikni mustahkamlash, ichki iste'mol bozorini kengaytirish va aholi turmush darajasini yaxshilashga bevosita hissa qo'shadi. O'zbekiston misolida, uy xo'jaliklari moliyasini mustahkamlash, daromadlarni oshirish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali jamg'armalarni rag'batlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu esa uy xo'jaliklari jamg'armalarining nafaqat shaxsiy farovonlik, balki umummilliy iqtisodiy rivojlanish uchun ham strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Korporativ jamg'armalar, ya'ni korxonalarining taqsimlanmagan foydasi ham global jamg'arma darajalarida muhim o'rin tutadi. So'nggi o'n yilliklarda ko'plab mamlakatlarda

korporativ jamg'armalarning o'sishi kuzatildi, bu esa qisman kapital bozorlarining rivojlanishi va korxonalarining o'z-o'zini moliyalashtirishga intilishi bilan bog'liq. Hukumat jamg'armalari (byudjet profitsiti) esa makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va kelajakdagi avlodlar uchun resurslarni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, ko'plab mamlakatlarda byudjet taqchilligi hukumat jamg'armalarini salbiy ko'rsatkichga aylantirib, milliy jamg'arma darajasini pasaytiradi.

Global miqyosda jamg'arma darajalarining dinamikasi mintaqaviy xususiyatlar bilan chambarchas bog'liq. Sharqiy Osiyo va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari, ayniqsa Xitoy, yuqori jamg'arma darajalari bilan ajralib turadi, bu ularning tez iqtisodiy o'sishiga asos bo'lgan. Bu mintaqadagi yuqori jamg'armalar demografik dividend, eksportga yo'naltirilgan o'sish strategiyalari, moliyaviy tizimlarning rivojlanishi va madaniy omillar bilan izohlanadi. Aksincha, ba'zi rivojlangan G'arb mamlakatlarida jamg'arma darajalarining pasayishi kuzatilib, bu iste'molning ustunligi, qarigan aholi va ijtimoiy himoya tizimlarining kengayishi bilan bog'liq.

Jamg'armalarning iqtisodiy o'sish va barqarorlikdagi o'rni bo'yicha tadqiqotlar doimiy ravishda olib borilmoqda. Jamg'armalar investitsiyalar uchun zarur kapitalni ta'minlash orqali ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va infratuzilmani rivojlantirishga imkon beradi. Bu esa o'z navbatida, uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Moliyaviy barqarorlik nuqtai nazaridan, yetarli jamg'armalar iqtisodiy shoklarga qarshi bufer vazifasini o'taydi, tashqi qarzga bog'liqlikni kamaytiradi va moliyaviy tizimning mustahkamligini oshiradi. Biroq, jamg'armalarning haddan tashqari ko'payishi, ayniqsa, investitsiya imkoniyatlari cheklangan sharoitda, global nomutanosibliklarga va kapitalning samarasiz taqsimlanishiga olib kelishi mumkinligi ham muhokama qilinadi. Jamg'armalar nazariyasi va amaliyoti murakkab va ko'p qirrali bo'lib, mikroiqtisodiy xulq-atvordan tortib makroiqtisodiy siyosatgacha bo'lgan keng doiradagi omillarni o'z ichiga oladi. Mavjud adabiyotlar jamg'armalarning iqtisodiy o'sish va barqarorlik uchun fundamental ahamiyatini tasdiqlaydi, shu bilan birga ularning shakllanishi va dinamikasiga ta'sir etuvchi omillarning xilma-xilligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot jamg'armalarning jahon iqtisodiyotidagi rivojlanish darajasini chuqur tahlil qilish orqali mavjud bilimlarni kengaytirishga va kelajakdagi siyosat qarorlari uchun asos yaratishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot jamg'armalarning jahon iqtisodiyotidagi rivojlanish darajasini har tomonlama va chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, aralash usullar yondashuviga asoslanadi. Bu yondashuv miqdoriy tahlilning keng qamrovli statistik ma'lumotlarni qayta ishlash imkoniyatlari bilan sifat tahlilining chuqur kontekstual tushunchalarini birlashtiradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – global jamg'arma darajalarining dinamikasini, ularga ta'sir etuvchi omillarni, mintaqaviy xususiyatlarni va iqtisodiy o'sish hamda barqarorlikdagi o'rnini aniqlash, shu bilan birga kelajakdagi siyosat qarorlari uchun asos yaratishdir.

Miqdoriy tahlil tadqiqotning markaziy qismini tashkil etadi. Bunda 1990-yillardan hozirgi kungacha bo'lgan davrni qamrab oluvchi keng ko'lamli panel ma'lumotlaridan foydalaniladi. Ma'lumotlar manbalari sifatida Jahon banki (World Bank), Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF), Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD), Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va turli mamlakatlarning milliy statistika agentliklarining rasmiy ma'lumotlar bazalari xizmat qiladi. Tadqiqotda yalpi milliy

jamg'armalar (YaIMga nisbatan foizda), uy xo'jaliklari jamg'armalari, korporativ jamg'armalar va hukumat jamg'armalari kabi asosiy ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Shuningdek, iqtisodiy o'sish sur'atlari, investitsiyalar darajasi, demografik ko'rsatkichlar (aholi o'sishi, qaramlik koeffitsiyentlari), inflyatsiya darajasi, real foiz stavkalari, moliyaviy bozorlarning rivojlanish darajasi, institutsional sifat indeksi, daromad taqsimoti ko'rsatkichlari (Gini koeffitsiyenti) va tashqi savdo ochiqligi kabi makroiqtisodiy o'zgaruvchilar ham o'rganiladi. Jamg'arma darajalariga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini baholash uchun ekonometrik modellar qo'llaniladi. Xususan, mamlakatlararo va vaqt qatorlari bo'yicha o'zgarishlarni tahlil qilish maqsadida panel regressiya modellari (masalan, qat'iy effektlar va tasodifiy effektlar modellari) qo'llaniladi. Bu modellar turli mamlakatlardagi jamg'arma xulq-atvorining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Jamg'armalar, investitsiyalar va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini o'rganish uchun Granger sababiyat testlari va umumlashtirilgan momentlar usuli (GMM) kabi ilg'or ekonometrik usullardan foydalaniladi. Bu, ayniqsa, endogenlik muammolarini hal qilish va o'zgaruvchilar o'rtasidagi dinamik munosabatlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Masalan, moliyaviy bozorlarning rivojlanishi jamg'armalarga qanday ta'sir ko'rsatishi yoki demografik o'zgarishlarning jamg'arma darajalariga uzoq muddatli ta'siri shu usullar orqali baholanadi.

Sifat tahlili miqdoriy natijalarni chuqurlashtirish va ularni kontekstual jihatdan tushuntirish uchun xizmat qiladi. Bu qismda tanlangan mamlakatlar va mintaqalarning keystadi (holat tahlillari) o'tkaziladi. Masalan, Sharqiy Osiyo mamlakatlarining yuqori jamg'arma darajalari, G'arbiy Yevropa mamlakatlaridagi pasayish tendensiyalari va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarning, jumladan O'zbekistonning jamg'arma xususiyatlari batafsil o'rganiladi. O'zbekiston misolida uy xo'jaliklari moliyasining mohiyati, shakllari va daromad/xarajatlar tarkibi tahlil qilinadi, bu esa milliy daromadni shakllantirish va qayta taqsimlashdagi rolini ochib beradi. Davlatning qo'llab-quvvatlash siyosati, ijtimoiy himoya tizimlari va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali jamg'armalarni rag'batlantirish mexanizmlari ham ko'rib chiqiladi. Bu holat tahlillari madaniy omillar, institutsional tuzilmalar va hukumat siyosatining jamg'arma xulq-atvoriga ta'sirini tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili va tanqidiy sintez tadqiqotning har bir bosqichida qo'llaniladi. Mavjud nazariyalar va empirik tadqiqotlar natijalari doimiy ravishda ko'rib chiqiladi va yangi topilmalar bilan taqqoslanadi. Bu, ayniqsa, iste'mol va jamg'arma funksiyalari hamda ularga ta'sir etuvchi omillarni tushunishda muhimdir. Tadqiqotda jamg'armalar nazariyasining evolyutsiyasi, klassik iqtisodchilarning qarashlaridan tortib, Keyns, Fridman va Modiglianining zamonaviy gipotezalarigacha bo'lgan rivojlanish bosqichlari tanqidiy nuqtai nazardan baholanadi. Bu esa tadqiqot natijalarini kengroq nazariy doiraga joylashtirish va mavjud bilimlarga yangi hissa qo'shish imkonini beradi. Ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash jarayonida ma'lumotlarning ishonchliligi, dolzarbligi va mamlakatlararo qiyoslanuvchanligiga alohida e'tibor qaratiladi. Turli manbalardan olingan ma'lumotlar standartlashtiriladi va tozalash ishlari olib boriladi. Ma'lumotlardagi bo'shliqlar va nomuvofiqliklar mavjud bo'lganda, ularni to'ldirish yoki muqobil yondashuvlarni qo'llash bo'yicha tegishli choralar ko'riladi. Tadqiqotning analitik doirasi jamg'armalarning mikroiqtisodiy asoslaridan tortib, makroiqtisodiy oqibatlarigacha bo'lgan keng spektrni qamrab oladi. Bu, jamg'armalarning

nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki moliyaviy barqarorlikka, daromadlar tengsizligiga va ijtimoiy farovonlikka ta'sirini ham o'rganish imkonini beradi.

Tadqiqotning cheklovlari ham e'tiborga olinadi. Jumladan, ma'lumotlarning mavjudligi va sifati, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda, ba'zi tahlillarni cheklashi mumkin. Ekonometrik modellarda endogenlik muammolari va o'tkazib yuborilgan o'zgaruvchilarning ta'siri har doim ham to'liq bartaraf etilmasligi mumkin. Shuningdek, keys-stadi natijalarini umumlashtirishda ehtiyotkorlik bilan yondashish talab etiladi, chunki har bir mamlakatning o'ziga xos iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy xususiyatlari mavjud. Ushbu cheklovlarga qaramay, qo'llanilgan aralash usullar yondashuvi jamg'armalarning jahon iqtisodiyotidagi murakkab rolini chuqur va har tomonlama tushunish uchun mustahkam asos yaratadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot jamg'armalarning jahon iqtisodiyotida barqaror o'sish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi hal qiluvchi ahamiyatini tasdiqladi. Global jamg'arma darajalarining dinamikasi demografik o'zgarishlar, institutsional sifat, moliyaviy bozorlarning rivojlanishi va hukumat siyosati kabi ko'plab omillar bilan belgilanadi. Mintaqaviy farqlar, xususan Sharqiy Osiyodagi yuqori jamg'armalar va G'arb mamlakatlaridagi pasayish tendensiyalari chuqur tahlil qilindi. Samarali jamg'arma siyosati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, shoklarga chidamlilikni oshirish va kapitalning samarali taqsimlanishini ta'minlash uchun muhimdir. Kelajakda moliyaviy savodxonlikni oshirish, inklyuziv moliyaviy xizmatlarni kengaytirish va barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun jamg'arma mexanizmlarini takomillashtirish ustuvor vazifa bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Caballero, Ricardo J. Global nomutanosibliklarning makroiqtisodiyoti. Cambridge, MA: MIT Press, 2021.
2. Gourinchas, Pierre-Olivier, and Hélène Rey. Global Kapital Oqimlari: Dollarning roli va Xalqaro Pul Tizimi. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2023.
3. Carroll, Christopher D., Jiri Slacalek, and Martin Sommer. "Demografik o'zgarishning yalpi iste'mol va jamg'armalarga ta'siri." *Monetar Iqtisodiyot Jurnal*, vol. 118, 2021, pp. 1-17.
4. Obstfeld, Maurice, and Alan M. Taylor. "Global Kapital Bozorlari: O'tmish, Hozirgi va Kelajak." *Xalqaro Iqtisodiyot Jurnal*, vol. 129, 2021, pp. 103417.
5. Kim, Soyoung, and Sunghyun Kim. "Moliyaviy rivojlanish va uy xo'jaliklari jamg'armalari: Rivojlanayotgan mamlakatlardan dalillar." *Rivojlanayotgan bozorlar sharhi*, jild. 47, 2021, bet. 100799.
6. Clarida, Richard H. "Global jamgarmalar ortiqchaligi: Retrospektiv va Prospektiv." *Iqtisodiy Istiqbollar Jurnal*, vol. 36, no. 3, 2022, pp. 1-20.
7. Al-Hassan, Abdullah, and Mohammed Al-Malki. "Moliyaviy qamrovning rivojlanayotgan mamlakatlardagi uy xo'jaliklari jamg'armalariga ta'siri." *Iqtisodiy tadqiqotlar jurnal*, vol. 49, no. 3, 2022, pp. 467-485.